

ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ТА СИНТАКСИЧНИЙ СКЛАДНИКИ СУРЖИКУ В ПИСЕМНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Розглянуто типові фразеологічні та синтаксичні росіянізми в мовленні сучасних ЗМІ, запропоновано варіанти заміни їх питомо українськими відповідниками, проаналізовано причини появи суржику та можливі шляхи його подолання.

Ключові слова: лінгвоцид, суржик, калька, кальковані сталі сполуки, кальковані фразеологічні звороти часу, калькований канцелярит, кальковані приказки та прислів'я, кальковані афоризми.

Для кожної мови фразеологія є найвиразнішою прикметою її національного характеру. Фразеологізми і синтаксичні конструкції нашої мови – це матриці українського способу думання, української філософії. Тому нинішня проблема калькованої фразеології є одним із вузлових моментів боротьби за повнозначне поновлення втрат української мови й культури в результаті політики лінгвоциду 30-х і подальших років.

У численних протисуржикових публікаціях автори зазвичай ведуть мову про кальковану лексику. Дуже мало аналізують лінгвоцидну практику в царині фразеології та синтаксису. А тим часом саме тут завдано чи не найбільшого удару по національній самобутності української мови.

В Резолюції Комісії Народного комісаріату освіти України для перевірки роботи на мовному фронті в питаннях термінології 1933 року було сформульовано *«правильні методологічні засади»* та *«принципи»* мовної політики. Вони, зокрема, рекомендували при укладанні словників типу російсько-українського *«у перекладі слів і фразеології не вносити штучної відмежованості української мови від російської, подаючи відповідники обох мов лише ті, в яких є спільний мовний елемент»* [8, 147].

Згідно з цими настановами із словників вичищали питому українську живомовність і заводили кальковані словесні ходулі. Таким чином нівелювали самі особливості мислення українців. Позбавляли народ його філософії, інтелекту й ментальності. А це є найвідчутніша ознака не тільки лінгвоциду, а й етноциду.

Нам з покоління в покоління навіювали неправдиву думку про те, що українська фразеологія бідніша за російську. Російська мова справді має свої виразні розмовні якості. Але українська їй нічим не поступається, а фахівці вважають, що й переважає. Це якщо мати на увазі кількісний масив фразеологічних одиниць, їх мовну досконалість і образність. Але не йдеться тут, власне, про порівняння. Головне в тому, що це якісно інша фразеологія. Це фразеологія іншого народу. За нею – інше бачення світу. Поважати ці

особливості й відмінності – значить збагачувати світ; нівелювати їх, а тим паче знищувати – значить збіднювати його.

Якби у влади не було на меті асимілювати підкорені народи, вона б мала дбати про це збагачення світу, тобто культур усіх народів, і зокрема їхніх мов. Можливо б, тоді відцентрові сили не виявилися б такими руйнівними і не розірвали радянську імперію. Як писала українська поетеса Олена Теліга, «Російська імперія весь час колеться і розсипається, як розсохла бочка, не тому, що вона різномовна, а тому що вперто хоче бути одномовною» [10, 158].

Та мовні планувальники 30-х років, власне, того й добивалися – заміщення однієї національної системи бачення світу і мислення іншою. Відбувалося знищення однієї з найбагатших світових мов, а отже – збіднення світу. Йшлося про позбавлення нас тисячолітнього духовного надбання поколінь, про вилучення самої душі народу.

Фразеологія (фраземний склад) української мови є носієм, втіленням національних мовних ознак. Тому багатство авторського тексту насамперед залежить від насичення його національною фразеологією.

Суржик виявляється не лише в лексичних запозиченнях, а й у залежності від фразеології іншої (російської) мови. Можливо, навіть більше, ніж від лексики. А все це свідчить про вторинність тексту, розрив з мовною, ментальною, філософською традиціями свого народу. Адже фразеологія значною мірою забезпечує «образно-творчий потенціал мови» [4, 17], «власне українську інтерпретацію світу» [4, 20]. Тому цілком слушно зауважує сучасний дослідник етнолінгвістичних проблем Р. Кісь, що з русифікацією «знекровлюється весь український світ» [4, 24].

Тепер ця залежність від російської фразеології закладена в психологію українських мовців – політиків, учених, журналістів. Бачимо різні форми побутування російськозалежного послуговування фразеологією. Тут і потворне калькування, і запозичені форми сталих словосполук, і просто «ледаче» мовлення.

Слухаємо радіо – УР-1, 8.06.2009. Виступає лікар – цілком доброю українською мовою: «Один із стародавніх лікарів, – каже він (очевидно, йдеться про Авіценну), – зауважував (скажу російською, бо там краще звучить): *«Мы есть то, что мы едим»*. Чим же гірше звучить українською – *«Ми є те, що ми їмо»*? І мелодійніше, і економніше на 3 літери. Та й Авіценна писав не російською! У росіян теж переклад з арабської.

«Історія не знає *сослагательных наклонений* – *если бы да кабы...*» – каже ще один учений (УР-1, 16.02.2010; гість редакції – відомий гідролог). Чому б же не сказати по-українськи: *«не знає умовного способу – якби та якби»*? Чи граматична термінологія є тільки в російській мові?

І такі «по-руськи какось-такось лучче (чи льюкче)» чуємо раз у раз і у Верховній Раді, і на радіо та телебаченні, читаємо в газетах...

Насправді ж люди просто лінуються пригадувати свою мову і безбожно нівечать і українську, і російську фразеологію. Їх привчили думати по-російськи.

Можна структурувати спотворені російськими калькованими запозиченнями та інтерференціями фразеологічні поля нашого писемного дискурсу. Для редактора це ключ до системного контролю за живомовністю текстів проти спотворень, засмічення їх покручами та «дивоглядами» (за М. Рильським). Йдеться про:

- кальковані сталі словосполучки типу *більше за все на світі* (нормальний український варіант понад усе), *віддавати собі звіт / відповідь* (здавати собі справу з чого і про що; усвідомлювати / собі/ що), *на худий кінець* (у найгіршому разі), *нічого не поробиш* (нічого не вдієш, нема на це ради), *привести в порядок / у належний стан* (упорядкувати що, дати лад чому, довести до пуття що) і под.;
- кальковані фразеологічні звороти часу: *в дві години* (о другій годині), *в той же день* (того ж дня, того самого дня), *до теперішнього часу* – від рос. «до нынешнего времени» (досі, донині), *на всю ніч* (на цілу ніч), *на майбутній/слідуючий неділі, чи на майбутньому тижні* (наступного тижня), *круглий рік* (цілий, цілісінький рік), *на днях* (цими днями), *на слідуючий день* (назавтра, другого дня);
- калькований канцелярит: «От і маємо відсутність змістовних телепередач для дітей» (от і немає в нас...), *в силу різних обставин* (через різні обставини, з огляду на нові обставини), *у протилежному випадку* (інакше, а то);
- кальковані і спотворені прислів'я і приказки: *бабушка надвоє сказала* (казала Настя, як удасться, це ще вилами по воді писано, надвоє баба ворожила: або вмере, або буде жива, правду казала баба, коли не брехала), *біда, коли пироги почне пекти швець* (швець знай своє шевство, не лізь у кравецтво; коли не пиріг, то й не пирожися, як не тямиш, то й не берися); *не май сто рублів, а май сто друзів* (не май сто кіп у полі, май друзів доволі; грошей мало – не біда, якщо друзів череда; не так те багатство, як вірнеє братство; вірний приятель – то найбільший скарб);
- калькуванням часто спотворюють афористичні вирази, лінуючись пошукати питомих українських. Наприклад, «Україна молода», «Робітничка газета» та інші джерела в українському тексті цитують російський варіант перекладу з «Фауста» Гете: «*Лишь тот достоин счастья и свободы, кто день и ночь идет за них на бой*». Чому ж би не скористатися відмінним перекладом Миколи Лукаша на українську: «Лиш той життя і волі гідний, хто б'ється день у день за них»? Або: «бійтесь данайців, дари приносячи» – за рос. зразком: «*Бойтесь данайцев, дары приносящих*» (А.П. Коваль: «Боюся я данайців, навіть коли вони приносять дари»). Теж не найкращий варіант: нема ритму, як у Вергілія: «*Timeo danaos et dona ferentes*»). Можливі варіанти: бійтесь данайців – хай навіть з дарами; або бійтесь данайців, не вірте дарам їх.

Отже, основні вади в користуванні фразеологізмами, прислів'ями і приказками такі:

- буквалістичні переклади прислів'їв, приказок, афоризмів з утратою ритму, рими, образності;
- там, де треба сказати афористично, наших авторів привчили користуватися російськими варіантами (часто їх і не перекладають), щоб складалося враження, що багатство думки, глибина і дотепність є в російській мові, в українській же їх немає;
- дуже рідко використовують синонімічні варіанти фразеологізмів;
- користуються взятими живцем російськими прислів'ями і приказками (без перекладу).

Тим часом з наведених фрагментів бачимо багатющі можливості української мови. Вона надзвичайно багата на фразеологічні синоніми. Часом там, де одне російське прислів'я, в українській цілий синонімічний ряд. Калькованій словосполуки в українській мові часто можна уникнути за допомогою прислівників. Ширше, ніж у російській, вживання їх – одна з особливостей нашої мови: тепер, досі, незабаром, день крізь день, день при дні, понеділками й п'ятницями, щопонеділка й щоп'ятниці. М. Гладкий називає їх народними прислівниками часу [1, 81].

Тут скрізь потрібна ментальна професійна мобілізація українських авторів і редакторів. Адже проблема не в браку мовного матеріалу, а в нерозумінні смислу тієї боротьби, яку ведуть проти української мови її противники. А головне, що наших мовців привчено дивитися на російські зразки, забути про рідномовні багатства. Вони не користуються живомовністю народної мови, афоризмами класичної і сучасної української літератури.

Автори української преси, передач телебачення дуже епізодично, знехотя використовують українські літературні джерела. Ніби там і немає вартої уваги афористики. Віддають перевагу російським, латинським, європейським авторам.

Знов-таки треба не лінуватися, а розгортати українські книжки. Можна, наприклад, заглянути в будь-яку збірку Ліни Костенко чи в її романи у віршах. Там невичерпні розсипи мудрості. Ось лише кілька прикладів: «Ох, які усі ми генії! Не настачишся вінків. / Тільки що ж це там за постаті, / Там, у далечі віків? / Порівнявши, перевіривши – еволюції нема. / Так, нічого, милі віршики, / Павутиночка ума» («Летючі катрени», з книги «Сад нетанучих скульптур», 1987); «Ріка тече. Історія мовчить» («Скіфська Одиссея»); «...народ, котрий співав свої закони, щоб не забути жодної статті» («Скіфська Одиссея»); «Але чому на землях цих, де Київ, / іще до літописних лихоліть, / так наче нам хто чорну дірку виїв / у історичній пам'яті століть?» («Скіфська Одиссея»); «Велике діло – писані слова! / Історії ж бо пишуть на столі. / Ми ж пишем кров'ю на своїй землі» («Маруся Чурай»); «Старі дуби і парость молоду – / Аби сьогодні, а вперед не дбають – / Рубають криво, косо, без ладу, – / Аж так і видно: не своє рубають» («Маруся Чурай»). Скрізь тут – історія. А ніби про сьогодні сказано.

Таке ж багате джерело мудрості у творах інших авторів: «Дитя заснуло на руці, як слово на долоні мови» (Микола Вінграновський); «Через віки заарканену / Мову рокують на смерть» (Борис Олійник, «Благословіння»); «Де ви днесь, панове комутанти – / Видатні міняйли прапорів?» (Борис Олійник, «Марш п'ятої колони»); «Гуляє курай, як гультяй, / по Гуляй та ще й Полю. / Нову Україну / озули в чужі постולי» (Борис Олійник, «Остання дорога Нестора»).

Неоціненні живомовні багатства. Та чи бачимо ми їх у газетній публіцистиці?!

Синаксист української мови – довершено організована система, яка склалася протягом віків. Найважливіші національні особливості її з 1933 року були піддані демонтажу і замінені на звичні для російської мови конструкції. І це було ще одне найбрутальніше втручання в найстійкішу структуру мови – в її природну граматичну будову і синтаксис.

З цим пов'язані й нинішні проблеми мови. Суржик для неї найнебезпечніший не так на лексичному рівні, як на структурному, синтаксичному. Це, може, непомітно з першого погляду, але тут чужі впливи далеко глибші й шкідливіші.

Звернемо увагу на кілька суржикових особливостей у синтаксисі, які прижилися в українській мові, в основному, з 30-х років:

- відмінності в керуванні (1);
- розщеплені присудки (2) – на зразок *залишився в живих* замість вижив;
- пасивні конструкції зі зворотним дієсловом (3) – «острів, куди *висилаються* всі неблагонадійні» замість висилають усіх неблагонадійних;
- російська «іменниковість» – українська «дієслівність» (4) – *цензорами введено заборону* – цензори заборонили;
- кальковані сталі словосполучення з прийменниками (5);
- кальковані сталі словосполучення з тим або тим ключовим словом (6);
- призабуті живомовні синтаксичні конструкції (7) типу «*чим – тим...*» замість а що, то...; *не стільки, скільки...* замість не так, як... і т.п.

Окремі з них (1, 5, 6) проілюструємо.

Українська мова має свою систему керування дієслів і віддієслівних іменників, усталену віковою традицією. Однак ця традиція у нас раз по раз порушується. Одна з головних причин – знов-таки практика російсько-української двомовності. І тут важливо звертати увагу учнів і студентів на випадки незбіжності в керуванні дієслів в українській і російській мовах.

У корпусі найпоширеніших помилок цього типу виділимо такі:

- *вибачте (і пробачте) не кого, а кому*. За калькою забувають про синонімічні варіанти: прошу вибачення, або просто вибачте (без додатка), або перепрошую; не *треба вибачатись*, а треба просити пробачення. Неправильно також *Я вибачаюсь* (вибачаю себе?). Ще варіанти: «даруй

мені на сей раз» («Декамерон», пер. М. Лукаша), «прости мені» («Декамерон», пер. М. Лукаша);

- *запобігати* – найчастіше чому. Але тут складний випадок, бо у слова «запобігати» неоднакове керування в різних стилістичних ситуаціях і живомовних словосполучках: 1) запобігати лихові – *чому* (у зн. відвертати *що*); 2) запобігати ласки – *у кого* або *чиєї* (у зн. шукати *чиєї* прихильності, заступництва); 3) запобігати *перед ким* (напр., перед начальством – у зн. підлещуватися *до кого*). Таке ж диференційоване керування з іменником: «запобігання»;
- ряд перехідних дієслів (*ставати, виявлятися, виходити, бути і под.*), а також спонукальні форми дієслова поєднують з невластивим для української мови керуванням в орудному відмінку: «Тон Данкена став *серйознішим*» («Вітч.» – № 7-8 – 2003) – став серйозніший; «Сходи в будинку виявилися на рідкість *незручними*» («Вітч.» – № 7-8 – 2003) – незручні; «Днина вийшла *такою насиченою*, аж зовсім *несхожою* на інші вихідні дні» («Вітч.» – № 7-8 – 2003) – така насичена, аж зовсім несхожа; «Її рука була *м'якою і теплою*» («Вітч.» – № 1-2 – 2007) – м'яка і тепла;
- «*Не родись красивою, як кажуть люди...*» («Газета по-українськи», грудень 2008). Натомість. Можна сказати: «Не родись багатий, а родись щасливий»; «Не родись багатий та вродливий, а родись при долі, та щасливий»; «Не родися красна, та родися щасна»; «Не родись вродлива, а родись щаслива».
- конструкція «*є + орудний відмінок*» також невласлива для української мови. Вона перейнята з польської або з варіанта російської (*является + орудний відм.*): «Ми *є свідками...*» – ми – свідки...; «*невирішеним є питання...*» – не вирішено питання (не вирішили питання); «*головною умовою є землевпорядження*» – «головна умова – землевпорядження»; «*другим показчиком є...*» – «другий показчик такий». Отже, це інтерференція однієї з синтаксичних форм з польської або російської;
- пасивна конструкція з орудним відмінком (або в термінології М. Гладкого – «*орудний особи в пасивних зворотах*») – калька з російської: «Розслідування *проведене Райземвідділом...*» – яке провів райземвідділ; «*знятий опозицією* галас» – галас, який здійняла опозиція. В українській мові тут послуговуються активними словосполучками.

Крім того, наведемо ще кілька поширених порушень керування майже без коментарів: *всупереч чому* (не *чого*); *вчитися чого* (не *чому*); *глузувати з кого* (не *над ким*); *здавати чого* (не *що*) – удару, прикросців; *зазнавати не що, а чого*; *зраджувати не кому* (за рос. зразком), а *кого*; *насміхатися з кого, чого* (не *над ким, чим*); *пильнувати чого* (родов. відм.), а не *що* (знах. в.): «Бабуся пильнує малої» (Марко Вовчок); *радіти (радий) з чого* (з перемоги, напр.), а не *чому*; *сміятися з кого, з чого* (не *над ким, чим*); *турбуватися про кого, про що; ким, чим; коло кого, коло чого* – великий вибір; але не *турбуватися за що* (як це часто подибуємо в ЗМІ); *хворіти на що* (а не *чим*).

Часто трапляються контамінації (сплутування) в керуванні слів-синонімів, кожне з яких потребує свого відмінка:

- властивий і притаманний кому, чому – характерний для кого, для чого. У деяких авторів і «характерний» керує дав. відмінком: «Доля його не обирала, сам її визначав, що *характерно сильним натурам*» (Іскоростень, 19.11.2005) – властиво – натурам, а характерно – для натур. Тут і вплив рос.: «свойственный (або присущий) сильным натурам»;
- дізнаватися про що, а взнавати що (звідси й помилка: *дізналися правду* – треба: *взнали правду*);
- оволодіти чим – опанувати що. «Уряд, який не підтримує мистецтво, ніколи не опанує мистецтвом управління» (Петро Осадчук, «Література і політика» // ЛУ, 22.09.05) – оволодіє мистецтвом або опанує мистецтво;
- навчатися чого – вчити що (вплив рос. «обучиться чему»): «*Навчаючись музиці і співу...*» (Олеся Білаш, УР, 28.09.02) – навчаючись музики. Хоча й у Т. Шевченка: «якби ви з нами подружились, Багато б дечому навчились». Може, тому й така живучість цього керування. Але за Шевченка ще не було унормованої мови, а нинішня норма – «навчатися чого»;
- наслідувати кого, що (а не *кому, чому*; слід контамінації – слідувати чому);
- пригадати що, а нагадати – про що. Тому помилково: «*пригадати про зв'язки Плюща з іншими лідерами центристів*» (День, 11.01.2002) – очевидно, під впливом рос. «обратить внимание на что»;
- прирівняти до чого, а не *прирівняти з чим*; можна зрівняти з чим;
- сповнений чого – наповнений чим. «Фільм *сповнений пригодами, запаморочливих трюків*» (День, 20.04.2006, анонс програм) – сповнений пригод, запаморочливих трюків; до одного дієприкметника – різне керування, один раз правильне, другий – неправильне;
- спричиняти що – спричинятися до чого. «...*спричинить до підвищення цін*» (УР-1, 12.07.2003) – спричинить підвищення (аналогія з рос. «приведёт к повышению»).

Загалом же, кожен учитель, викладач може скласти цілий словник таких незбіжностей у керуванні.

Наступні приклади будуть стосуватися випадків вживання калькованих сталих словосполук з прийменниками (5). Зауважимо, насамперед, що відмінності між російськими і українськими прийменниковими словосполуками фахівці більш-менш широко коментують на прикладі прийменників *по* і *при*. Але це лиш одне з полів, де буває суржик у сталих словосполуках. Редактори знають, що такими ж помилконебезпечними місцями в текстах і усному мовленні є й інші прийменникові сполуки. Візьмемо по кілька словосполук з прийменниками *без* і *в*. До речі, такі ж російські «перебивки» трапляються й у словосполуках з прийменниками *для*, *за*, *из*, *к*, *на*, *с* та ін.

Таблиця 1. Вживання словосполук з прийменниками без і в.

без видимої причини	<i>без видимої причини</i>	<u>не знати з якої причини; не знати з чого; з доброго дива</u>
без долгих рассуждений	<i>без довгих розміркувань</i>	<u>не довго думавши</u>
без задних ног	<i>без задніх ніг</i>	<u>не чуючи під собою ніг</u>
без исключений	<i>без виключень</i>	<u>без винятку, усі до одного, геть усе, геть усі</u>
без оглядки	<i>без оглядки (бігти)</i>	<u>не оглядаючись, не озираючись; (у знач. рішуче, без вагань) не вагаючись, рішуче, безоглядно, відчайдушно</u>
без остатка (отдать)	<i>без залишку /віддати/</i>	<u>геть усе, усе цілком, усе чисто, геть-чисто все (віддати)</u>
в белый свет как в копеечку	<i>в білий світ як у копійчку</i>	<u>попав пальцем в небо</u>
в высоту (за цим же зразком – в ширину, в глубину тощо)	<i>в висоту</i>	<u>заввишки, мати висоту, (про значну висоту) сягати висоти</u>
в два этажа	<i>в два поверхи</i>	<u>на два поверхи, двоповерховий</u>
в двух словах	<i>в двох словах</i>	<u>двома словами, стисло, кількома словами</u>
в другой раз	<i>в другий раз</i>	<u>іншим разом, іншим часом; (вторично) удруге</u>

У поданій таблиці перша колонка – рос. фразеологізм; друга – поширена калька («автомат»); третя – нормальний український варіант (часто «призабутий»).

Щодо фразеологічних «асоціацій» з тим або тим ключовим словом, теж обмежимося лише кількома прикладами словосполук з двома ключовими словами: *вступать і приймати*.

Таблиця 2. Фразеологічні «асоціації» в синтаксичних конструкціях із словами *вступать і приймати*

вступать в бой	<i>вступати в бій</i>	ставати до бою; сточити бій
вступать в брак (= заключать брак)	<i>вступати в шлюб</i>	братися – побратися, одружуватися, брати шлюб, іти (ставати) до шлюбу
вступать в спор	<i>вступати в спір</i>	засперечатися, почати (зчинити) суперечку (спір), заходити в суперечку (спір)
принимать вид	<i>приймати вид (вигляд)</i>	<u>прибирати вигляд, удавати, набирати вигляду</u>
принимать в шутку	<i>приймати в (за) жарт</i>	<u>сприймати як жарт, вважати жартом</u>
принимать издевательства, глумление	<i>приймати знущання, глум</i>	<u>зазнавати знущань, глуму, терпіти (натерпітися) знущань, глуму</u>

Отже, можемо зробити такі висновки: для великої кількості, практично для більшості мовців, привчених до автоматизму суржику, стало нормою, коли вони думають російською і тут же не висловлюються по-українськи, а перекладають на однокореневі російські слова. А як тільки з'являються різнокореневі, в російськомовній українській пресі здійснюється гвалт, що, мовляв, «нам нав'язують галичанський варіант мови», що вона «непонятна простому человеку» тощо.

Треба ламати цей стереотип мовлення, привчити випускників факультетів журналістики та філології до роботи з фразеологією та синтаксичними конструкціями в українському дусі. Це має стати складником культури мислення, інтелектуальної праці філолога, журналіста, редактора, студента, учня.

Цьому може посприяти дисципліна «Типологія помилок» і її антисуржиковий розділ. Її, до речі, можна було б читати на всіх факультетах, а також у гімназіях гуманітарного профілю.

З методичних порад педагога студентам (учням):

- всяка стала прийменникова словосполучка або конструкція з ключовим словом, утворені за російським зразком, є помилконебезпечною;
- і при творенні текстів і в редагуванні слід бути відмобілізованим на пошук питомих українських засобів як у лексиці, так і у фразеології та синтаксисі;
- якщо відчуваєш брак таких засобів у своїй пам'яті, активно користуйся літературними зразками та словниками;
- слід вірити в можливість української мови, а вони багатющі;
- варто звертати увагу на економність і виразність фразеологічних і синтаксичних засобів в українській мові.

Усі наведені вище варіанти суржикового мовлення, цілком очевидно, не лежать на поверхні. Пошукові питомих українських зразків слід учити ще зі школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладкий М. Наша газетна мова / М. Гладкий. – Держвидав України, 1928. – 175 с. // Фотопередрук у Мюнхені, 1992
2. Головащук С.І. Російсько-український словник сталих словосполучень / С.І. Головащук. – К. : Наукова думка, 2001. – 640 с.
3. Данилюк І.Г. Великий сучасний рос.-укр. і укр.-рос. словник фразеологізмів та сталих виразів / І.Г. Данилюк. – Дон. : ТОВ ВКФ «БАО», 2009. – 640 с.
4. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). – Л. : Літопис, 2002. – 304 с.
5. Куляс П.П. Система проти автоматизму суржику: редакторський погляд [Текст] : навчальний посібник / П.П. Куляс. – К. : ІВО АПН України – Кіровоград : Ярослав, 2009. – 180 с.

6. Словник фразеологізмів укр. мови / Ін-т укр. Мови НАН України. – К. : Наук. Думка, 2008. – 1104 с.
7. Українська афористика Х – ХХ ст. – К. : Просвіта, 2001. – 320 с. – (Серія «Класика світової афористики»)
8. Українська мова у ХХ сторіччі: історія лінгвоциду. Док. і матеріали / Упор. Л. Масенко та ін. – К. : ВД КДМА, 2005. – 399 с.
9. Українські приказки, прислів'я і таке інше / Уклад М. Номис. Перевидання. – К. : Либідь, 2004. – 352 с.
10. Фаріон І.Д. Доля мови-завойовниці (або Про мову як засіб спотворення світу) / І.Д. Фаріон // Мова і культура : Н. вид. Сер. «Філологія». – Вип. 8. – Т. 1. – К. : ВД Бураго, 2005. – С. 158–165.
11. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша : словник-довідник / Уклали О.І. Скопенко, Т.В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2002. – 735 с.

О.В. ХАРЧУК

канд. філол. наук
УДК 002.2:371.671

СУЧАСНА НАВЧАЛЬНА КНИГА: ПРОБЛЕМИ РЕДАГУВАННЯ

Основний предмет аналізу – культура мови сучасних навчальних видань. У текстах підручників та посібників для школи виявлено значну кількість помилок, пов'язаних із неточністю слововживання; охарактеризовано наслідки такої недбалості авторів і редакторів, а саме: неточне засвоєння змісту навчальної дисципліни, формування шкідливих стереотипів мислення й мовлення.

Ключові слова: культура видання, культура мови, мовна компетенція.

Чи доцільно говорити знову і знову про культуру видання навчальної літератури для середньої школи, коли всі знають, що український шкільний підручник і посібник далекий від досконалості, а отже проблема давно не дискусійна? Відповідь очевидна: доцільно. Хоча б тому, що якість сучасних навчальних видань таки потрібно підвищувати вже сьогодні, не відкладаючи на завтра, а ще гірше – на потім.

Дослідники теорії редагування і видавничої справи визначають культуру книги як ступінь відповідності впливу задуму автора і видавництва на читача; як гармонійну єдність змісту книги та її форми, що досягається за допомогою певних засобів і прийомів [2, 354; 14, 229].

Культуру видання сучасної навчальної книги формують кілька композиційних систем: зміст, ілюстративний матеріал, видавничо-поліграфічне виконання. Усі ці параметри надзвичайно важливі. І якщо видавничо-поліграфічне оформлення останнім часом значно поліпшилося, зміст навчальної книги визначається державними освітніми стандартами, які ставлять

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА ЖУРНАЛІСТИКИ**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ**

Матеріали науково-звітної конференції викладачів кафедри журналістики
Інституту української філології НПУ ім. М.П. Драгоманова

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ДОПОВІДЕЙ

Київ-2011

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Жадько Віктор Олексійович – доктор філософських наук, професор, академік Академії вищої освіти України, завідувач кафедри журналістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (головний редактор)

Висоцький Анатолій Васильович – кандидат філологічних наук, професор, директор Інституту української філології НПУ ім. М.П. Драгоманова

Куляс Павло Петрович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Харчук Олена Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Чепуренко Яна Олексіївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри журналістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Харитоненко Олена Іванівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри журналістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Карпенко Віталій Опанасович – професор, завідувач кафедри журналістики Університету «Україна», доктор суспільно-економічних наук Українського Вільного Університету (Мюнхен)

Вартанов Григорій Іванович – доктор історичних наук, професор

Рекомендовано до друку

кафедрою журналістики Інституту української філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Протокол засідання кафедри № 7 від 28 березня 2011

Затверджено

на засіданні Вченої Ради Інституту української філології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Протокол засідання № 9 від 27 квітня 2011

A18 Актуальні проблеми теорії соціальних комунікацій: Матеріали науково-звітної конференції викладачів кафедри журналістики Інституту української філології НПУ ім. М.П. Драгоманова [Текст] : збірник наукових доповідей / Інститут української філології НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К.: Ореол-сервіс, 2011. – 68 с.

У наукових доповідях викладачів кафедри журналістики НПУ ім. М.П. Драгоманова розкриваються актуальні проблеми видавничої справи, редагування, інформаційно-бібліотечної діяльності. Збірник призначений для викладачів, наукових працівників, аспірантів і студентів.

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Жадько В.О.

Освітнянські аспекти «філософії серця» в педагогічній діяльності Василя Сухомлинського...6

Шпак В.І.

Шляхи модернізації національної системи освіти за напрямком «Соціальні комунікації».....12

Пекур О.В.

Роль бібліотеки в інформаційно-освітньому середовищі вищого навчального закладу.....19

НАУКОВЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Чепуренко Я.О.

«Інформаційні ресурси» як міжгалузеве поняття: до постановки питання.....26

Валуєва Є.О.

Основи пошуку інформації як вагома складова інформаційної культури особистості.....29

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПИСЕМНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЗАСОБАМИ РЕДАГУВАННЯ

Куляс П.П.

Фразеологічний та синтаксичний складники суржику в писемній комунікації.....36

Харчук О.В.

Сучасна навчальна книга: проблеми редагування.....45

Харитоненко О.І.

Особливості функціонування різних видів дефініцій у навчальній літературі.....54

Шевчук С.В.

Урахування вікових особливостей читачів під час художнього оформлення дитячих видань (на прикладі видавництва «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»).....59